

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

**FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

JANA POSPÍŠILOVÁ

MOŽNOSTI ROZVOJE NADANÝCH ŽÁKŮ V RÁMCI ZÁKLADNÍCH ŠKOL

**DEVELOPMENT POSSIBILITIES OF TALENTED STUDENTS IN PRIMARY
SCHOOLS**

Praha 2012

Vedoucí práce: Doc.PhDr. Hana Kasíková, CSc.

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí své bakalářské práce Doc.PhDr. Haně Kasíkové, CSc. za pomoc a připomínky k vypracování práce. Zvláště oceňuji rady, které mi vedoucí práce poskytla při finálních úpravách textu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. dubna 2012

Jana Pospíšilová

ANOTACE

Tato práce nahlíží na problematiku nadaných žáků v rámci běžných základních škol, jejich specifického vzdělávání a celkového postavení takového žáka ve třídě běžné základní školy.

V úvodu práce je vymezen pojem nadání a s tím související požadavky i historický vývoj. Dále se zabývá rozpoznáváním talentu a poukazuje na souhrnné charakteristiky nadaných žáků.

Jádrem celé práce jsou možnosti škol a učitelů ve vzdělávání nadaných žáků v běžných školských zařízeních. Věnuje se existujícím programům na vzdělávání a obsažení specifik segregované či integrované edukace. Zaměřování se na samotnou výuku žáků je podnětem k tomu, jak by učitelé mohli jejich příslušné nadání rozvíjet, utvářet diferencovanou výuku a práci s nimi ve skupině. Význam zde má i spolupráce s rodiči.

Závěr práce je věnován podstatné a opomíjené skupině nadaných žáků s handicapem (twice exceptional) a zamyšlením se nad realitou současného stavu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Nadání, rozvoj, vyjímečnost, osobnost, možnosti, zájem.

ANNOTATION

This Bachelor thesis looks at the issue of talented students in regular schools, their specific educating and general status of such pupils in regular elementary school classroom. The introduction defines the notion of talent and the related requirements and historical development. It also deals with recognition of talent and points summary characteristics of talented students.

The cruxes of the work are the options for schools and teachers in the educating of talented students in regular school facilities. It deals with existing programs in education and specifics contained segregated or integrated education. The focus on teaching itself is a stimulus to students how could their teachers develop the talent, build differentiated teaching and work with them in the group. The importance here is also working with parents.

The conclusion is devoted to a substantial and neglected group of talented pupils with a handicap (twice exceptional) and the reflection of current state reality.

KEY WORDS

Talent, development, uniqueness, personality, options.

OBSAH

1. Úvod	7
2. Jak vymezit nadání	9
3. Kdo je nadaný žák	11
3.1. Jak rozpoznat nadání a jeho kritéria	11
3.2. Charakteristika osobnosti nadaných dětí	13
3.3. Metody zjišťování (identifikační, výběrové) k vyhledávání nadaných jedinců	14
4. Možnosti školy	16
4.1. Segregovaná či integrovaná edukace	16
4.1.1. Vzdělávání nadaných	16
4.1.2. Vzdělávací a výukové strategie individualizace/diferenciace	17
4.2. Rozvíjející programy	18
4.3. Spolupráce školy s příslušnými institucemi	19
4.4. Podpora školy v školních a mimoškolních akcích	20
5. Možnosti učitelů	22
5.1. Zásady pro diferencovanou výuku ve třídě	22
5.2. Kooperativní učení	23
5.2.1. Význam kooperativního učení	23
5.2.2. Nadaní žáci v kooperativní skupině	23
5.3. Rozdělení pracovních míst ve třídě	24
5.4. Hodnocení nadaných žáků	25
5.5. Spolupráce učitelů	25
6. Spolupráce s rodiči	27
7. Nadaní s handicapem	29
7.1. Současnost ne (nadaných)	30
7.2. Identifikace nadaného dítěte s handicapem	30
7.3. Charakteristiky dvakrát výjimečných	32
7.3.1. Podobnost projevů nadaných dětí a dětí s poruchou učení	32
7.3.2. Nejčastější handicapy u nadaných jedinců a jejich charakteristiky	33
7.4. Závěrem k ne (nadaným)	35
8. Legislativa a současný stav	36
9. Závěr	40
10. Použitá literatura a zdroje	42

1. Úvod

V samém začátku téhle práce se chci zamyslet nad tématem rozvoje nadaných žáků, které vzbuzuje stále větší pozornost. Publikací nevyšlo u nás zas tak mnoho a školy teprve začínají s inkluzívním vzděláváním a diferencovanou výukou. Doposud bylo zvykem oddělovat jak nadané žáky, tak ty podprůměrné. Výuka byla jednotná a nadaní žáci zvládali učivo výborně za krátký čas, „zbytek nějak protrpěli“, zvykli si na pohodlí, při kterém zvládají vše na výbornou a nemusí se mnoho snažit. Postupem času a dle snahy rodičů se buď takové nadání využilo a zúročilo nebo se nerozvinulo požadovaným směrem a takový jedinec neměl snahu, motivaci a příležitost dostat ze sebe to nejlepší. Vliv na rozvoj nadání tak měli rodiče jdoucí svým vzorem a svou vzdělaností. Dále to byly příležitosti ve škole (soutěže, olympiády) nebo mimoškolní aktivity žáků. Cílené programy na rozvoj nadání a individuální výuka ve škole je záležitostí posledních dvou desetiletí v rámci běžných základních škol.

V práci jsem tedy vycházela jak z publikací, tak ze svých osobních zkušeností, zkušeností mých kolegů, názorů a současného stavu našeho školství. Vždy jsem pracovala s pohybově talentovanými žáky, kteří se vzdělávali odděleně (na výběrových školách) se specialisty z oboru. Jiný druh práce, omezený počet žáků a specifická výuka mi nedávala mnoho šancí nahlédnout do běžných škol s rozmanitými schopnostmi žáků. Menší počet žáků v mé třídě (průměr 12-14 žáků) mi dával větší možnost individuální pomoci a zpětné vazby. V zaměření na taneční výchovu tedy pracuji převážně s talentovanými žáky, ale pouze jednostranně (někdy více, jindy méně, jsou však kategorizováni jako talentované pro taneční výchovu). Rozvíjela jsem pouze jednu konkrétní složku nadání, jedním směrem k dokonalosti. Spolupráce s kolegy z běžných základních škol spočívala v cyklických akcích, které měly za úkol vybrat žáky pro přijímací řízení na výběrové škole nebo doporučení pedagogů základních uměleckých škol na talentované žáky v oboru tanec. Vše v úzké specializaci na jeden obor. Až v rámci studia se rozšířil můj zájem na ostatní složky výuky, nadání ve více směrech (intelektové), o fungování rozmanitých typů škol a kladení si otázek ohledně segregace či integrace ve vzdělávání.

Dnešní doba je otevřená změnám, které někdy probíhají až velmi rychle a nepromyšleným směrem. Časté měnění protichůdných názorů a zákonodárné změny za každou cenu neprospívají snad žádnému oboru natož oboru pedagogiky, která je zaměřená na výchovu, vzdělání a rozvoj osobnosti, což je základ fungování společnosti. Tedy naší výchovou vytváříme naši společnost a utváříme generaci, která bude řídit naše životy v blízké

budoucnosti. Ještě s námi nebo v době, kdy my už ji aktivně utvářet nebudeme. Žádné otázky tedy nejsou zbytečné. Čím více jich bude, tím více se nám otevře možnost výběru.

Pedagogika jako vědní obor je sice mládě mezi vědami, ale zasluhuje si stejné pozornosti jako ostatní vědy, rychlejší postup v před, přizpůsobování se tempu společnosti a vývinu doby. Zamyšlení a studie otázek vzdělávání nadaných individualit je jen malou součástí celé problematiky pedagogiky, leč nezanedbatelnou a stále aktuální.

Pevně doufám, že tato práce obsáhne celou sérii otázek na toto téma a přinese adekvátní odpovědi. Těžištěm práce je výčet možností souvisejících s problematikou nadání, zejména postupy a strategie, které mohou být uplatňované ve všech běžných základních školách.

2. Jak vymezit nadání

– základní pojmy a požadavky, dle kterých označujeme nadání

Vymezení pojmu nadání se měnilo jak historicky tak se proměňuje podle teorií autorů a jejich bádání. Do posledního desetiletí minulého století se zkoumalo *nadání* jako pracovní způsobilost, což je vlastně rozvinutá dispozice pro různé (konkrétní) pracovní činnosti. V reálu to znamená, že každý člověk, pokud je úspěšný ve své práci, má pro ni *nadání*. Ne jenom v intelektové nebo umělecké oblasti ale např. manuální práci či sociálních činnostech. Mohli bychom tedy říci, že úspěšný člověk ve své profesi má vlastně *nadání* pro určitou činnost.

V historickém vývoji zkoumání nadání se názory vyvíjeli podle čtyř základních linií:

Patologická linie – ve starém Řecku vládla teorie, že nadání je spojeno s psychickou nebo somatickou chorobností.

Biologická linie – podle této teorie se přisuzoval rozhodující podíl biologickým faktorům (jedná se o podíl biologických faktorů, které mají vliv na rozdíly v duševních činnostech).

Psychoanalytická linie – zdůrazňuje úlohu motivačních činitelů při vysvětlování mimořádných výkonů, k objasnění používá obranných mechanismů sublimace a kompenzace (Freud, Adler).

Environmentální linie – je protikladná k biologické, podle této teorie závislost schopností a nadání (podílu vlivu na jedince) závisí na vnějších podmínkách, tedy rozvoj schopností a nadání předurčí sociokulturní prostředí¹.

Od první poloviny 20. století (USA a Evropa) se již neupřednostňuje výrazně pouze jedna linie, ale pracujeme s jejich propojením navzájem a poměrem všech složek ovlivňujících nadání. Nadání je tedy z části dědičné a zároveň podléhá vlivům prostředí. Rozvíjí se pomocí vlivů prostředí.

Téma edukace nadaných dětí začínalo být v Evropě aktuální až od druhé poloviny 20. století.

Dočkal ve své publikaci uvádí „*Není jedna obecná nedělitelná inteligence. Speciální schopnosti ale spoluvytvářejí schopnosti obecnější. Uplatněním schopnosti se činnost realizuje*“². Nadání proto není něco, co je uvnitř člověka, ale celá osobnost z pohledu

¹ HRÁBKOVÁ, L., *Nadání a nadání*, s. 17-27.

² DOČKAL, V., *Zaměřeno na talenty : aneb nadání má každý*, s. 106.

její činnosti a úspěšnosti, na které se podílí největší měrou motivace a vůle. Na těchto dvou faktorech záleží uplatnění schopností, tedy nadání.

Kritéria nadání můžeme zhruba definovat tím, že schopnosti jsou jen jedním z předpokladů. Rozvoj schopností a dalších vlastností je závislý na interakci osobnosti a sociálního prostředí v průběhu života.

Samotný pojem nadání a talent se v pojednání různých autorů, kteří se zabývali definováním pojmů a zkoumáním kritérií, vyznačuje rozdíly v interpretaci. Někteří mezi těmito pojmy nerozlišují, jiní tato dvě slova používají k rozpoznání příčin nadprůměrných schopností. Nejčastěji se setkáváme s rozlišením, které nadání vymezuje jako vrozené vlohy a talent jako výsledek vývojové interakce s prostředím.

Pokud ale pracujeme s jedním pojmem **nadání**, je tady zastoupena dědičnost a ovlivňování prostředím.

Pro uskutečnění neboli realizaci takového nadání jsou významné zejména sociální podmínky, aktivita osobnosti – což znamená, jaké stanovisko (jaký postoj) zaujme jedinec ke svému nadání, a s jakou měrou a vytrvalostí bude svůj talent rozvíjet (co sám je pro to jedinec ochoten udělat) a v neposlední řadě také proces učení (učení, trénink, proces nabývání znalostí).

Způsob jakým společnost nahlíží na nadání je dán potřebami konkrétní společnosti a také tím, jak daná společnost přijímá a hodnotí různé druhy superiority.

Hříbková (2009) rozlišuje ve své publikaci tzv. **latentní** a **manifestované** nadání.

- Latentním nadáním se označuje nadání dětí mladšího školního věku, které se rozvíjí synkreticky a není ještě jeden dominantní zájem.
- Manifestované nadání je tedy u dětí staršího školního věku, jsou to specifické oblasti, ve kterých děti podávají vysoké výkony (matematické, hudební, jazykové atd..).

Latentní nadání přechází v manifestované vnější stimulací rozvoje v podpůrném sociokulturním prostředí.

3. Kdo je nadaný žák

Jak tedy vymezíme které dítě je nadané či nikoliv? Čím se takové dítě musí odlišovat? Většina autorů publikací o nadání nejčastěji uvádí, že je to takové dítě, které v určité oblasti podává vynikající výkony a ty jsou v porovnání s vrstevníky ojedinělé. Dále je nápadné svojí vývojovou akcelerací ve srovnání s vrstevníky. Nebo jeho osobní potenciál byl opakovaně zjištěn pro podávání mimořádných výkonů, ale z nějakého důvodu se zatím ve výkonech neprojevuje (intelektový, tvořivý, vytrvalost při řešení úkolů, neobvyklé znalosti pro určitý věk). To je tedy všeobecné shrnutí nadaného dítěte. Jsou to kritéria a předpoklady pro zjištění určitého nadání.

3.1 Jak rozpoznat nadání a jeho kritéria

Pokud chceme definovat kritéria nadání, musíme popsat, co je zapotřebí k realizaci nadání a tím pádem dosáhneme podmínek, které mají tyto jedinci společné. Jsou to:

- a) **Výjimečnost** (vynikající potenciál a výkon jedince)
- b) **Vzácnost** (vysoká úroveň rozvoje v určité oblasti oproti vrstevníkům, která se vyskytuje zřídka)
- c) **Produktivita** (musí umožňovat produkování a vytváření komplexnějšího díla – vést k produktivitě)
- d) **Prokazatelnost** (superiorita jedince musí být průkazná skrze jeden či více validních testů)
- e) **Hodnota** (výjimečný výkon musí mít užitečnost jak pro osobu i pro společnost, která jí musí oceňovat)³

Psycholog L.M. Terman je představitel přístupu k posuzování nadání podle výše IQ, což je jen jedno úzké vymezení. Většinou nemůžeme pouze podle tohoto kritéria posuzovat sportovní či umělecké nadání. Ve většině případů takového nadání je souběžné i intelektové, ale není to pravidlem, jelikož jedinci sportovně či umělecky nadaní nemusí podávat (a též z pravidla nepodávají) v klasických IQ testech nejvyšší skóre, jelikož jejich zaměření je rozloženo do jiných oblastí.

Sternberg (2001) se zaměřil na intelektové nadání a rozdělil ho na:

- **analytické nadání** – dovednost žáka porozumět problému

³ HRÁBKOVÁ, L., *Nadání a nadání*, s. 46

- **synteticko–tvořivé nadání** – tvořivé schopnosti jsou vysoce rozvinuty, jedinec řeší problémy s intuicí, výsledek bývá neobvyklý, ale uplatitelný v reálných podmínkách
- **praktické nadání** – jedinec umí aplikovat analytické nebo tvořivé nadání

Definice úspěšné inteligence (Sternberg 2001) : „*Úspěšně inteligentní lidé znají přesně své slabiny a silné stránky. Využívají v životě silné stránky a kompenzují slabiny. Vyváženost kombinace analytických, tvořivých a praktických usuzovacích schopností*“.⁴

Koncepce intelektového nadání by se dala vymezit jako asynchronní vývoj, ve kterém se kombinují zrychlené kognitivní schopnosti a zvýšená intenzita k vytvoření vnitřních zkušeností, ty jsou pak kvalitativně odlišné od normy. Tato asynchronie se zvyšuje spolu s vyšší intelektovou kapacitou a zahrnuje osobnostní složky:

- a) speciální schopnost pro určitou oblast
- b) výkonová motivace
- c) sebepojetí

Tyto tři složky osobnosti jsou nezbytné pro uplatnění nadání, je to tedy předpoklad nadaného dítěte k tomu, aby úspěšně realizoval své nadání.

Aby se žáci v realizaci svého nadání mohli optimálně rozvíjet, vyžadují změny v rodičovské výchově, vzdělávání i poradenské činnosti.

Z tohoto důvodu patří u nás skupina nadaných žáků mezi děti se speciálními vzdělávacími potřebami, kam je také zařazuje současná platná školská legislativa. Vyhláška č. 73/2005 Sb. říká, že: „*mimořádně nadaným žákem se rozumí jedinec, jehož rozložení schopností dosahuje mimořádné úrovně při vysoké tvořivosti v celém okruhu činností nebo v jednotlivých rozumových oblastech, pohybových, uměleckých a sociálních dovednostech*“.⁵

Vymezené kategorie nadání obecně pojatého nejlépe vystihl a uchopil Dočkal (2005) a rozdělil je do čtyř kategorií:

- Pohybové (taneční, sportovní, trenérské..)
- Umělecké (hudební, výtvarné, literární, dramatické..)

⁴Sternberg, R. J., *Úspěšná inteligence*, 2001, s. 9

⁵ Vyhláška č. 73/2005 Sb., *O vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných*

- Intelektové (jazykové, matematické, vědecké, technické..)
- Praktické (manuální, sociální, pedagogické, organizační..)

Kategorie se samozřejmě navzájem mohou prolínat, např. technické nadání se neobejde bez manuální zručnosti a učitel hudby musí mít jak hudební tak i pedagogické (praktické) nadání. Takže přesné hranice vymezit nemůžeme. V celku ale tyto kategorie odpovídají dnešním volitelným předmětům na ZŠ, mimoškolním aktivitám a zájmovým kroužkům.

3.2 Charakteristika osobnosti nadaných dětí

Charakteristiky pouze zpřesňují obraz nadaného dítěte, nejsou to rozpoznávací znaky a nelze jednoznačně vytvořit obecný seznam charakteristik, kterými by se takové děti odlišovaly od ostatních. Jsou to pouze shodné znaky, které dokreslí celkový obraz nadaného žáka v určitém procentu případů.

Takovými charakteristikami jsou:

Osobnostní charakteristiky:

- Intelektové charakteristiky – v učebních případech se žák zajímá o vztah příčiny a následku, snaží se identifikovat nesrovnalosti, jedinec má rozvinuté kritické myšlení a bohatý jazykový slovník, pro hodnocení používá svá vlastní kritéria, kterými se vnitřně řídí. Také je schopen delší koncentrace na úkol než ostatní děti stejného věku.
- Tvořivé charakteristiky - se vyznačují tím, že dítě snadno rozehraje fantazii a imaginaci, té se pak dovede držet dlouhou dobu, při rozmanitých činnostech projevuje intelektuální zvědavost, je flexibilní v myšlení a často hledá vlastní odpověď na danou otázku.
- Paměť – nadané dítě se vyznačuje vynikající pamětí, je dobrý pozorovatel a poté si dlouhodobě zapamatuje různé i sebemenší detaily, svoji pozornost ale pak už věnuje věcem, jež jej zaujaly.

Nekognitivní charakteristické projevy:

- Motivační – zdůrazňuje se vnitřní převaha motivace a přesvědčení nad vnější pobídkou a motivací, takové chování je pak řízeno nějakým vědomým konkrétním cílem. Ve svém zaujetí je dítě vytrvalé, duševní činnost ho neunavuje a nebojí se v jednání riskovat.

- Emocionální charakteristiky – dítě má zvýšenou potřebu mít emocionální podporu, vyznačuje se zvýšenou citlivostí až mnohdy přecitlivostí, je impulzivní (emoční nestabilita).
- Sociální charakteristiky – jedinec má zvýšenou potřebu volnosti a aktivity, většinou v sociální skupině zaujímá extrémní pozici, takové děti mohou stát zároveň na vysoké pozici ve skupině, tak se naopak mohou stranit a být na okraji kolektivu (šprti). Mají ale odvalu hájit své názory před skupinou, bývají sociálně naivní, důvěřivý, vyhledávají spíše starší kamarády.

Charakteristiky učení a školní projevy:

- znalosti dítěte bývají větší, než je žádáno, samostatně si také vyhledává informace, dobře a bez větších problémů se adaptuje v novém učebním prostředí, při vypracování úkolu pracuje vlastním tempem, má snahu o dokonalé provedení úkolu a je ochoten o zadání či vypracování polemizovat s učitelem.

Tyto charakteristiky, které tedy pouze dotváří obraz nadaného dítěte, vyzoruje učitel i rodič a po vzájemné dohodě může učitel doporučit poradenskou činnost Pedagogicko-psychologické poradny a psychologů v oblasti nadání, zatím ovšem v našich podmínkách není tato služba rozšířena v rozsahu, jaký by měl odpovídat našim potřebám.

Pedagogicko-psychologická poradna identifikuje především intelektové nadání, u ostatních druhů nadání je přizván odborník z dané oblasti nebo jsou žákovy schopnosti posouzeny v příslušné instituci.

3.3 Metody zjišťování (identifikační, výběrové) k vyhledávání nadaných jedinců

U malých dětí se v identifikaci nadání nejvíce angažují psychologové. U starších dětí, kde je již možnost vybírat předmětově nebo zájmově zaměřené edukační nabídky, jsou v popředí vyhledávání nadaných žáků pedagogové, odborníci na danou oblast, kteří nepůsobí ve školství a též psychologové. Dále samozřejmě rodiče, lékaři atd.

Metody můžeme rozdělit na:

Metody psychologické - které zahrnují skupinové a individuální testy inteligence, dále testy tvořivosti a divergentního myšlení.

- zjišťování motivace žáka - děje se pomocí motivačního rozhovoru a motivačních dotazníků (u nás především Dotazník motivace výkonu, který předchází rozhovoru)

- posuzovací škály chování – vytvářejí psychologové, ale používají je pedagogové, rodiče a osoby, které tráví dlouhodobě čas s dítětem

Při identifikaci předškolních dětí se spíše upřednostňuje metoda pozorování dítěte při činnostech v běžných standardních situacích.

Pedagogicko-psychologické metody – rozbor portfolia – což jsou výsledky práce žáka

- pozorování žáka ve školním prostředí, při jeho činnosti učení
- rozhovor s žákem (při řešení nějakého úkolu nebo bezprostředně po něm)

Pedagogické metody – pozorování, které bývá klíčové, ale svádí k subjektivitě

- doporučení učitele (posuzovací škály chování při a také mimo vyučování)
- školní známky a didaktické testy
- výsledky školních a mimoškolních soutěží (tato metoda byla do roku 1990 nejrozšířenější a také se podle ní ve většině případů posuzovalo konečné nadání)
- analýza produktů činnosti dětí
- výsledky sociometrických šetření

Doporučení učitele je ve své podstatě nejstarší a nejpoužívanější metoda k vyhledávání nadaných. Často tedy závisí na učiteli, zda a jakým způsobem upozorní na nadání určitého dítěte (právě dle svých subjektivních pozorování).

Alternativní metody – používané tehdy, když výsledky závisí na přijetí či nepřijetí žáka do edukační nabídky

- antropologická měření, měření reakčního času, EEG, měření sportovních lékařů atd.

Vyhledávají se co možná nejmladší děti, ale doporučuje se realizovat vyhledávání jednotlivých druhů nadání v obdobích 13-14 let. Nesmíme zapomínat, že nadání se do 7-8 let věku dítěte vyvíjí synkreticky, proto čím je dítě mladší, tím je mnohostrannost zaměření důležitější. Pro děti mladšího a středního školního věku by škola měla zajišťovat prvotní pedagogickou diagnostiku a následnou péči o nadané žáky.

4) Možnosti školy

Jaké jsou možnosti běžné základní školy ke vzdělávání nadaných žáků? K jaké variantě vzdělávání je lepší se přiklonit? Segregovaná či integrovaná edukace? A jak ji zorganizovat? Podle jakých kritérií vybírat žáky? Varianty rozvíjejících programů, jaké zvolit výukové strategie, spolupráce s příslušnými organizacemi a kde hledat pomoc? Jak školy podporují své žáky ve školních a mimoškolních akcích?

Odpovědi na otázky se bude zabývat tato kapitola, vymezí klady a zápory variant vzdělávání nadaných žáků a zaměří se na individuální vzdělávání ve všech proměnách výuky.

4.1 Segregovaná či integrovaná edukace?

Otázkou integrované edukace se zabývá v dnešní době mnoho odborníků a názory se shodují v požadavku integrované edukace ale diferenciacní (individuální) nabídky pro vzdělávání nadaných žáků (a ne jenom nadaných i žáků se specifickými vzdělávacími potřebami).

Dřívější vzdělávání v hlavním proudu nedávalo mnoho možností pro rozvoj individuálních schopností. Pokud dítě nerozvíjelo své zaměření ve výběrové škole či jiné školské (i neškolské, soukromé) instituci, bylo převážně na rodičích, jak s příslušným talentem naloží.

4.1.1 Vzdělávání nadaných

Zabýváme-li se otázkou diferenciacce ve vzdělání obecně, tak vzdělávání nadaných můžeme rozdělit do třech základních okruhů:

- a) **segregovaná edukace** – to znamená výběrové školy, výběrové školy internátní, speciální třída běžné školy
- b) **kombinovaná edukace** – speciální třída s rozvíjejícím programem, přičemž část vyučování probíhá v běžné kmenové třídě nebo naopak žák chodí do své kmenové třídy a část vyučování probíhá ve speciální třídě či ve třídě vyšších ročníků, v neposlední řadě je to běžná třída, ve které se část vyučování zabezpečuje odděleně (vytváření podskupin, dvoufázově náročný program)
- c) **integrovaná edukace** – běžná třída s kmenovým učitelem, ve které nadaní žáci mají rozvíjející programy, možnost odborných konzultací s podpůrným pedagogem či odborníkem na jednotlivé předměty a témata.

Nemůžeme zavrhnout jednu možnost, jelikož pro každou úroveň talentu je vhodnější jiný stupeň diferenciacce. Segregovaná edukace je vhodnější pro extrémně nadané jednotlivce a pro jedince výrazně sportovně i umělecky nadané, pro ně je vhodnější výběrová škola dle jejich zaměření.

Čím je úroveň talentu nižší a není takto vyhraněná, je vhodnější integrovaná edukace. Také platí, že čím je takové dítě mladší, není vhodné ho segregovat. V rozmanitém prostředí a s dostatečnou nabídkou obohacujících aktivit má potenciál rozvinout všestranně své schopnosti.

Ale v zásadě platí, že pro intelektově nadané děti je potřeba hledat i mimoškolní vyžití jiného zaměření.

4.1.2 Vzdělávací a výukové strategie individualizace/diferenciacce

Základní dva principy, které výuka v běžné třídě s nadaným žákem má k dispozici, jsou stejné jako při integraci žáků s odlišnými typy speciálních vzdělávacích potřeb - princip individualizace a současné diferenciacce vyučovacího procesu.

Pokud se škola zabývá integrovanou edukací, řeší tedy problém diferenciacce žáků a individualizace ve výuce. Jak tedy diferencovat žáky?

Diferenciacce kvantitativní – podle známek, školních výsledků a IQ, toto dělení je velmi běžné a v našich podmínkách rozšířené.

Diferenciacce kvalitativní – je podle žákova zájmu nebo jeho orientace, formou volitelných předmětů. Ty mohou být v závislosti k předmětům např. konverzace k cizím jazykům nebo jsou mimo běžné předměty jako je např. dramatická výchova, modelování.

Postupy, které škola může využívat k výuce žáků na různých úrovních vzdělávacích potřeb je „*princip kontinuálního pokroku v učení*“⁶ (Kasíková, 2011), kde se každý žák nepřetržitě pohybuje dopředu k dalším požadavkům, které je schopen zvládnout za daných podmínek (čas). Rychlejší žáci tak nečekají na ostatní, přecházejí na pokročilejší úkoly a neztrácejí čas opakováním.

S tím se váže i princip zvládnutého učení, kde je jeden závazný cíl pro všechny a žáci mají specifickou cestu jak ho dosáhnout. Vyhovuje to více pomalejším žákům, jelikož mají více času na zvládnutí úkolu. Nadaní žáci postupují dále podle předchozího principu.

⁶ KASÍKOVÁ, H., STRAKOVÁ, J., *Diverzita a diferenciacce v základním vzdělávání*, s. 230

Kasíková (2011) dále uvádí: Celý tento prostup výuky je hlavně o vytváření učebních možností a ne jen o rozšiřování různých aktivit, jako jsou např. práce v malých skupinkách za každou cenu.

Takové učební možnosti jsou:

- poskytování individuální podpory
- poskytování příležitostí pro rozdílné způsoby učení
- překonávat (podněcovat k překonávání) zóny pohodlí pro nadané žáky – tzv. reálná výzva pro učení
- vytváření dlouhodobého kurikula, které umožňuje cyklické návraty pro prohloubení jejich komplexnosti
- utváření možností pro žákovu kontrolu nad vlastním učením

Při tvorbě diferenciacních strategií musí škola zvážit klady a zápory v závislosti na problémech, které mohou vzniknout s rozšiřujícím učivem. Je potřeba vše konzultovat s odborníky (psychology, specialisty na dané téma). Škola také musí zvážit reálné podmínky školy jako např. personální a prostorové. Diferenciace by měla být flexibilní, aby se předešlo trvalému rozdělování podle kvantitativního kritéria. Žáci by měli mít možnost postupu do výkonnější skupiny nebo naopak, pokud jim dané téma vyhovuje více nebo méně. Mnohdy totiž rozhoduje zaměření, zájem, ale i aktuální situace v jaké se dítě právě nachází.

4.2 Rozvíjející programy

V běžných školách je šance na úspěšnou pedagogiku v procesu vzdělávání nadaných žáků pomocí různých edukačních nabídek a programů pro nadané. Tyto programy mají za cíl rozvíjet vytrvalost, podnítit vnitřní motivaci žáka pro pokročilé učení (vnitřní motivace je základní rys nadaných dětí) a poskytnout žákům větší variabilitu vzdělávacích nabídek pro různorodou kombinaci jejich schopností.

Do edukačních nabídek patří:

- vzdělávací nabídky - které zahrnují rozvoj silných stránek
- podpůrné nabídky - které naopak kultivují slabé stránky dítěte
- preventivní nabídky – ty slouží k prevenci či zmírnění osobnostních nebo sociálních problémů nadaných

Rozvíjející edukační nabídky – programy:

- **Akcelerační programy** – které umožňují nadaným dětem zahájení dřívější školní docházky, žákům pak přeskočení ročníku i výuku jednoho nebo více předmětů ve vyšším ročníku.
Patří sem i redukce času na osvojení učiva (telescoping), kdy žák zvládne učivo v kratším čase nebo učivo dvou ročníků za jeden školní rok. Dále zefektivnění času na osvojení určitého učiva (compacting), kdy je ušetřený čas následně věnován jiným aktivitám žáka.
- **Obohacující programy** – jsou programy, které žákovi rozšíří a obohatí učivo o další fakta a vybízejí k hledání dalších souvislostí, které dané téma nabízí. Obohacující programy mohou být také využívány jako samostatné vzdělávací předměty či moduly např. “kurz tvořivého myšlení“.
- **Skupinové programy** – vhodně utvořené skupiny, které podporují sociální soudržnost a odpovědnost za skupinovou práci, rozvíjejí komunikaci mezi žáky.
- **Individuální programy** – samostatné, diferencované programy podle individuálních schopností a zaměření.

4.3 Spolupráce školy s příslušnými institucemi

Pro děti mladšího a středního školního věku by škola měla zajišťovat prvotní pedagogickou diagnostiku a následnou péči o nadané žáky.

K zařazení jedinců do systému péče o nadané formou integrace je třeba odborný posudek vystavený školským poradenským pracovištěm. Vlastní identifikace nadání probíhá nejčastěji v pedagogicko-psychologických poradnách. Nadané děti se totiž mohou nacházet na různém stupni vývoje jednotlivých oblastí (kognitivní, fyzické a sociálně-emocionální).

Pedagogicko-psychologické poradny by tedy měli být v úzké spolupráci se školou. Podle vyhl. 73/2005 sb. platí, že: „*dítě, které je (rodičem, učitelem...) posouzeno jako nadané, má být vyšetřeno v pedagogicko-psychologické poradně, která potvrdí mimořádné nadání. V tomto případě je škola povinna do 3 měsíců vypracovat individuální vzdělávací plán*“.⁷

⁷ Vyhláška č. 73/2005 Sb., *O vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných*

Psychologické vyšetření je důležité také z důvodu navýšení financí pro školu, jelikož vzdělávání nadaného žáka sebou nese větší finanční požadavky pro školu (nadstandardní pomůcky, učebnice, materiály a nároky na další vzdělávání pedagogických pracovníků).

Institut pedagogicko-psychologického poradenství organizuje odborné semináře pro učitele mimořádně nadaných žáků v Praze a školy mohou takové možnosti využít k DVPP.⁸

Konzultovat problémy spojené se vzděláváním nadaných žáků může škola i na katedře učitelství prvního stupně PedF UK, která se připravě učitelů pro práci s těmito žáky věnuje.

Významná je spolupráce se středisky volného času, jelikož děti své nadání mohou převážně rozvíjet svými volnočasovými aktivitami a také škola nemá nebo nemůže zajistit tolik příležitostí k rozvoji nadání např. v oblasti sportu, hudby, zpěvu, dramatického projevu atd.

Také je možnost se obrátit o spolupráci na nestátní organizace, které se zabývají vzděláváním mimořádně nadaných dětí, do kterých patří především Centrum nadání o. s., Mensa ČR o. s. a STaN o. s. Lze tady čerpat programy, pomůcky a další výukové materiály.

Nejdůležitější spolupráce školy je především s rodiči nadaného žáka, jelikož odtud se rozvíjí další osud dítěte a je pouze na rodičích, zda své dítě budou v procesu podporovat. Komunikace s rodiči musí být ve vzájemné důvěře a obě strany si musí ujasnit a podporovat stejný cíl.

4.4. Podpora školy v školních a mimoškolních akcích

Školy organizují i volnočasové aktivity (mimotřídní a mimoškolní), buď mají nějaké zaměření (např. oddíl gymnastiky nebo literární kroužek atd..) nebo nabízejí různé kroužky bez očekávání postupu na výkon. Pokud škola má vlastní např. oddíl gymnastiky, pořádá různé školní přehlídky a účastní se soutěží na úrovni města, kraje či celostátní. Vybraní žáci (talentovaní) se tak mohou uplatnit v oborech, které přímo nesouvisí s výukou, ale jsou předmětem jejich talentu. Získávají tak mnoho příležitostí k uplatnění jejich nadání. Rodiče tak mohou sledovat postup jejich dítěte a zároveň konzultovat se školou (vyučujícím) další kroky i překážky k uplatnění nadání dítěte.

⁸ DVPP - Další vzdělávání pedagogických pracovníků

Dalším druhem školních aktivit jsou vědomostní soutěže jako např. matematické, přírodovědné, kde se mohou uplatnit všichni žáci bez ohledu na to, jestli nějakou volnočasovou aktivitu navštěvují. Většinou jsou vybíráni na doporučení učitele daného předmětu dle školních výsledků a práce v hodinách. Soutěží se nejdříve v rámci jedné školy a postupující žáci se pak účastní olympiád, kde zastupují příslušnou školu. Výherci soutěží jsou potom zařazováni (pokud ještě nejsou) do programu pro nadané žáky podle možností jaké škola nabízí.

Jestliže dítě vyniká v nějaké činnosti, kterou realizuje mimo školu (např. ve středisku volného času) a rodiče mají pocit, že je v této činnosti dítě výjimečné, mohou požádat školu o konzultaci a pomoc. Škola pokud takovou činnost nemá ve své nabídce a nedisponuje specialistou na tuto oblast, může rodičům doporučit, kam se mají obrátit o radu (specialisté, PPP⁹ či zařízení pro vzdělávání v dané oblasti).

⁹ Pedagogicko-psychologická poradna

5. Možnosti učitelů

Učitelé pracující s nadanými žáky využívají rozvíjejících edukačních nabídek a programů nebo jejich kombinaci. Požadovaným cílem vzdělávání nadaných žáků je především v umožnění rychlejšího tempa v plnění úkolů, a pokud danou látku zvládnou, nevracet je zbytečně k procvičování, ale postoupit dopředu. Taková výuka by měla obsahovat prvky vyšší náročnosti jak svým zpracováním, tak i požadovaným výstupem. Nadaní žáci také potřebují pracovat individuálně, nezávisle na okolí.

Žáci, kteří mají vysokou úroveň tvořivého myšlení, vyžadují takové úkoly, kde není předem známo jedno správné řešení, ale může být více variant řešení, i když jsou neobvyklé.

Pro nadané předškolní děti a děti mladšího školního věku jsou vhodné abstraktní úkoly. Jelikož abstrahování, jehož jsou již schopny, je vyznačuje určitým druhem nadání a odlišuje je to od ostatních dětí v tomto věku.

Zkušenostní učení je další významná složka učení. Nadaní profitují z naučeného, pokud si mohou výsledky učení přenést do praktického života a vidí návaznost na další studium.

Mapovat strukturu zájmů a schopností žáků může učitel prostřednictvím didaktických testů. Ty zadává na začátku období, kde zjišťují úroveň vědomostí, v průběhu ke zjištění trvání a úrovně vzdělávacího procesu a výstupní na konci období. Ty nám pak podají informace k hodnocení a dalšímu vzdělávání.

Opomenutí nadaných žáků ve třídě a jejich rychlejší tempo, může způsobit, že se nadaný žák ocitne v „zóně nudy“ (zóna pohodlí). Takové dítě je bez větší námahy ve třídě úspěšné, zvykne si na pohodlnou situaci a nerozvíjí se požadovaným směrem.

5.1. Zásady pro diferencovanou výuku ve třídě

V prvé řadě si musí učitel jasně vymezit, na čem ve výuce záleží a co je stěžejní nadstavbové učivo. Musí rozumět odlišnostem svých žáků a být jakýsi spolupracovník, který jim umožní dosáhnout nejvyšších cílů podle jejich možností. Proto také přizpůsobuje obsah a proces žakově zájmu. Cíl diferencované výuky je maximální růst žáků a individuální úspěch každého dítěte.

5.2. Kooperativní učení

Kooperativní učení je vhodné především tam, kde učitel pracuje s heterogenní třídou, kde je nerovnováha v učebních předpokladech. Je také významné v propojování kognitivních a sociálních momentů u žáků. Pracuje se převážně v malých skupinkách.

5.2.1. Význam kooperativního učení

Spočívá především ve vyšší výkonnosti a produktivitě všech žáků, kteří tak mají větší snahu uspět, déle si pak zapamatují učivo a posílí se i jejich vnitřní motivace. Zvýšená je i motivace na úkol a výsledky, v neposlední řadě se rozvíjí a utváří kritické a tvořivé myšlení žáků. Zlepšují se tak i vztahy mezi žáky, proto nadaní žáci se zde lépe cítí, jelikož se posiluje koheze skupiny a žáci lépe přijímají diverzitu.

Kooperativní učení propojuje společné a individuální zájmy, utváří se osobní odpovědnost za společný úkol i za spolužáky, což na sebe váže pozitivní vzájemnou závislost (úspěch každého žáka je i úspěchem skupiny a naopak skupina by neměla úspěch bez úspěchu jedince).

Rozvíjí a utváří se sociální dovednosti. Díky interakci tváří v tvář a závěrečnou reflexí se žákům ukáže, jak skupina pracovala, s jakým úspěchem a jak se spolupracovalo jedincům uvnitř skupiny.

5.2.2. Nadaní žáci v kooperativní skupině

Nadaní žáci si ve skupině rozvinou dovednosti pro spolupráci a přátelské vztahy, jelikož v běžné třídě mohou být ostatními žáky opomíjeni nebo se netěší velké oblibě u spolužáků. Týká se to hlavně kompetitivní výuky, kde se díky svým úspěchům necítí dobře.

Ve skupině si často až při vysvětlování úkolu ostatním, jak dojít k výsledku, teprve uvědomí strategii vypracování, protože sami směřují rychlým tempem k výsledku bez uvědomování si cesty. Tím se také zdokonalují ve vedení druhých, posilují si dovednost rozhodovat se a řešit konflikty.

Jak podpořit učení nadaných žáků ve skupině?

Učitel přiděluje takovým žákům role ve skupině, které podporují vyšší výkon jedince tím, že vysvětlují ostatním, co nezvládli nebo nepochopili a poté dostávají i zpětnou vazbu,

která jim ukáže úspěšnost jejich výkonu.

Je potřebné přidělovat do skupiny k nadanému žákovi vhodné partnery pro učení, např. kreativní žáci a sociálně zdatní žáci nemusí být co do výsledků práce nejvýkonnější, ale jsou nejvhodnějšími partnery k výkonnému žákovi. Tak učitel podnítl motivaci žáka pro práci ve skupině a vyhne se zabydlení výkonného žáka v „zóně pohodlí“. Jsou-li ve třídě vysoce nadprůměrní žáci, je dobré pro ně dočasně vytvořit homogenní skupinu.

Učitel by měl ocenit rozvoj sociálních dovedností, také se ujistit, zda je vytvořena zcela jasná vzájemná pozitivní závislost. Pokud shledá nějaké nesrovnalosti v pochopení žáků své role v kooperativním učení, musí ihned po zjištění vyrovnat nedostatky a vysvětlit výhody spolupráce. Je důležité, aby se tak stalo bezprostředně po zjištění, jelikož v průběhu nebo po ukončení spolupráce se již nedocílí správného pochopení vztahů.

Při hodnocení si učitel stanoví jak kritéria úspěchu ve skupinové práci, tak i individuální kritéria, která vychází ze srovnání předchozích výsledků. Také zaznamená, zda je u žáků viditelný růst v kognitivní sféře.

5.3. Rozdělení pracovních míst ve třídě

Třidu může učitel rozdělit na několik pracovních míst, kde budou žáci ve skupinkách vypracovávat své úkoly. Tato možnost je vhodnější pro práci ve skupinkách oproti klasickému rozložení třídy do lavic. Pomáhá to i žákům v zapojení do úkolu a celý proces výuky je pak zajímavější.

Dělit třídu můžeme na tzv.:

základny – různá místa ve třídě, kde skupinky pracují na odlišných úkolech, je to takové pracovní místo, které může být označeno barvami či symboly a mohou je žáci využívat často nebo jen příležitostně. Flexibilní seskupování žáků v základnách podle zadání úkolu mohou dělat jak učitelé tak žáci a zároveň měnit zde strávený čas. Všechny základny pracují s úkoly daného předmětu a žáci v nich mohou neustále kolovat, učitel se může věnovat jedné skupince, zatímco jiná (např. výkonnějších žáků) pracuje samostatně.

centra – místa, která jsou zaměřena na různé oblasti kurikula (přírodní vědy, umění, literatura...), žáci se zde na rozdíl od základen nemusí vystřídat ve všech centrech, mohou pracovat na úkolech dle svého zaměření a zájmů. Tato strategie je známá v našich školách z alternativního vyučování podle programu Začít spolu (Krejčová, Kargerová, 2003).

5.4. Hodnocení nadaných žáků

Při hodnocení nadaných žáků musíme přihlídnout ke specifickým, které ovlivní jak hodnocení tak sebehodnocení dítěte. Jejich perfekcionismus a netolerance k selhání značí vysoké nároky k sobě samým, které ovlivňují i vlivy zvenčí, jako je očekávání výborného výkonu okolím a většinou žákovo extrémní postavení ve skupině. Proto je nutný individuální přístup, jelikož výkon nadaného žáka je založen i na značné vnitřní motivaci. Takže je nutné hodnotit pouze jeho vlastní výsledky v porovnání s předchozím vývojem a vyvarovat se srovnávání výsledků nadaného žáka s ostatními žáky ve třídě.

Velmi též závisí na akceptování různých způsobů řešení, při kterých učitel ocení iniciativu a originalitu, což podpoří zdravé sebehodnocení dítěte a jeho postoj ke svému výkonu.

5.5. Spolupráce učitelů

Není v silách učitele vše zvládnout sám, což by ani neprospělo výchovnému cíli. Proto je význam přikládán též spolupráci s ostatními subjekty. Jsou to zvláště zkušené kolegyně (týmové vyučování), výchovný poradce, speciální pedagog a vedení dané školy.

Týmové vyučování, kde spolupracuje několik učitelů, kteří společně plánují, realizují, hodnotí a řeší problémy je velice žádoucí. Při různorodém nadání žáka (ne jenom intelektovém) je vhodné využít i pomoc specialistů na danou oblast a pomocný personál.

Těžiště spolupráce je ovšem s rodiči! Je to nejvýznamnější spolupráce, která musí oboustranně fungovat na velmi dobré úrovni. Učitelé i rodiče se největší mírou podílejí na ovlivnění osobnosti žáka a jeho výkonů. Spolupráce obou stran tak musí na sebe vzájemně navazovat, harmonicky se doplňovat.

Při nesouladu a neporozumění oboustranné spolupráce vzniká v osobnosti žáka napětí z neřešitelné situace a následné přilnutí k jedné straně (často k rodičům) nebo naopak klesá jeho zájem o výkon. Může to vycházet z lhostejnosti či nezájmu rodičů o individuální postup dítěte nebo ve škole nenalézá podněty ke svému uplatnění.

Jestliže dítě výrazně vyniká např. ve sportu nebo umění, je vhodné zvážit přestup na výběrovou školu. Dítě může navštěvovat volnočasovou aktivitu při nabídce školy a v této disciplíně podávat mimořádné výkony. Pak je na zvážení, zda pedagog nebo

vychovatel bude spolupracovat s kmenovým vyučujícím a zda po vzájemném pohovoru s rodiči daného žáka nedoporučí přestup na výběrovou školu, kde může své nadání plně rozvinout a získat příslušné uplatnění v oboru.

Z praxe je známo, že nadaných žáků se škola nerada zbavuje. Po odchodu žáků s lepšími studijními výsledky na víceletá gymnázia zůstávají druhé stupně na běžných základních školách bez tzv. třídních tahounů. Z tohoto důvodu také obvykle škola sama nevyhledává jiné školy a nenabízí jim své talentované žáky, i když v případě uměleckého či sportovního nadání by to byl posun v žakových schopnostech k budoucímu úspěchu. Je na rodičích, zda se o takový krok budou zajímat. V případě shledání výhod přestupu pro své dítě takový krok uskuteční.

6. Spolupráce s rodiči

Již zde padla zmínka, že spolupráce s rodiči bývá alfou i omegou celého procesu vzdělávání nadaných. Děti se snaží naplnit očekávání rodičů a naopak rodiče mívají vysoká mínění o talentu a výkonech svého dítěte. Někdy se takové dítě dostává do bludného kruhu, kde pouze splňuje roli očekávání a nevyvíjí se požadovaným směrem k samostatné výkonné osobnosti s plnohodnotným sebepojetím a reálným sebeobrazem.

Rodiče, kteří mají na své dítě přehnané požadavky, vystavují takového jedince frustraci z nesplnění očekávání. Dítě, které z nějakého důvodu nemůže splnit požadavky rodičů nebo k tomu nemá dostatečné předpoklady, se ocitá ve velmi tíživé situaci. Vnitřní psychické napětí může mít za následky vyhýbání se povinnostem, útky do nemoci, náhlý nezáměr o výkon, různé psychické poruchy, výjimečně až útky z domova, záškoláctví, závadové party atd.

Učitelé, kteří řeší problémy rodičů s přehnanými nároky na žáka, jim musí vysvětlit, jaké dopady může jejich jednání mít na dítě. Reálně posoudit žákovy šance dle výkonů v různých obdobích a zvážit další kroky. Stává se, že potom rodiče vidí v učiteli nepřítele pro své dítě, který jim brání v postupu mezi nadané (protože jejich dítě nadané je). Takový učitel se pak stává terčem stížností a pomluv. Mnohdy vidina jiného učitele nadchne rodiče v domněnku, že nový učitel má lepší úsudek a ohodnotí jejich dítě správně. Pak nastává přesun dítěte do jiných paralelních tříd nebo i jiné školy. To může dítě velmi špatně snášet z důvodu ztráty spolužáků, kamarádů, navyklého prostředí. Učitel by měl na začátku důsledně vysvětlit rodičům celou situaci s možnými riziky. Pokud rodiče neustoupí ze svých nároků, odkázat je na pedagogicko-psychologickou poradnu.

Další úskalí vyvstává z nezájmu rodičů o výkonné dítě. Velmi málo se stává, ale bohužel se děje, že rodiče nejvíce zájem o nadstandardní výkony svého dítěte. Nemají snahu se podílet na jeho rozvoji a tím pádem přenechávají vše na škole.

Učitel pak může takové dítě vzdělávat dle svého přesvědčení a pomocí edukačních nabídek pro nadané jej posouvat požadovaným směrem k výkonnosti, ale jeho psychická stránka nebude vyrovnaná. U staršího dítěte se může stát, že bude podávat lepší výsledky na základě svého přesvědčení, motivace (může získat od starších sourozenců, kteří mu budou příkladem, jak kladný tak i záporný příklad může vybičovat k lepšímu výkonu – já budu lepší

než...) nebo naopak žák podlehne lhostejnosti a nezájmu o učení, chybí mu motivace a nijak výrazně se nebude snažit o lepší výkonnost. U mladších žáků většinou nemůžeme čekat vnitřní přesvědčení o výkonné osobnosti. Jestliže škola nepracuje s diferencovanou výukou a učitel nemá snahu z vlastní iniciativy posouvat žáka dopředu podle jeho schopností, nestane se s talentem prakticky nic.

Varianta, kdy žák má silnou vnitřní motivaci a rodiče nemají výrazný zájem pracovat s ním, znamená pro dítě psychický tlak a nepřekonatelnou bariéru. Dítě se pak ocitá v pasti toho, co chce (a k čemu ho učitel vybízí) a toho, co nemůže dostat od rodičů. Když pak vidí u spolužáků snahu jiných rodičů, jeho vnitřní napětí se jen zvyšuje. Může to skončit jak rezignací a stagnací na výkonnost tak i demonstrativním činem (útěk).

Učitel samozřejmě nemůže věnovat veškerou pozornost jednomu žákovi. Jednání s takovými rodiči bývají většinou bez odezvy a výrazné změny. Pokud se podaří učiteli takové rodiče přesvědčit o významu spolupráce, je to velký úspěch a naděje pro dítě na budoucí životní dráhu.

Ve většině případů rodiče chtějí podpořit své dítě v jeho výjimečnosti a naváží spolupráci s učitelem a školou. Rodičům se vysvětlí, jaké jsou možnosti školy, na co mají rodiče nárok a jaké postupy chce učitel uplatňovat ve vzdělávání nadaného žáka. Navrhne se vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně. Rodiče pravidelně docházejí na schůzky, účastní se domácí přípravy žáka a konzultují další kroky vzdělávání s kmenovým učitelem či vedením školy.

7. Nadání s handicapem

V historickém vývoji (první kapitola) se často spojovalo nadání s nějakým psychickým či somatickým onemocněním. Nebylo to nic ojedinělého, spíše se s tím počítalo.

Oproti dnešku, kdy představa o nadaných jedincích je obecně rozšířena jako o výjimečných lidech v intelektové, pohybové, kreativní či jiné činnosti dosahujících svých výsledků na základě výjimečnosti a plně funkční osobnosti jak po stránce psychické tak i fyzické. Proto jedinci disponující nadáním, ale mající v určité oblasti handicap, jsou jaksi v pozadí zájmu nebo se nepovažují za nadané, jelikož rozpoznáním talentu se u těchto žáků nikdo nezabývá (specifické poruchy učení, chování). Často je také pozornost okolí příliš soustředěna na jejich handicap, takže nadání někdy zaniká ve starostech o jejich fyzický nebo jiný prospěch.

Hovoříme tedy o dvojí výjimečnosti (twice exceptional), což je jedinec obdařený mimořádným nadáním v jedné oblasti a zároveň postižený nějakým handicapem. Často se o takových žácích hovoří jako o „chytrých dětech se školními problémy“ nebo o „paradoxních žácích“ jejichž školní výkon je nápadně rozporuplný a zároveň neodpovídá jejich skutečným schopnostem a rozumovým předpokladům.

Jsou to žáci, disponující schopností myslet tak, jak je typické pro mimořádně nadané jedince, ale současně podávají ve škole výkon, který jejich intelektovým schopnostem neodpovídá, protože je znevýhodněn a zkreslen poruchou učení. Jde o děti tělesně nebo smyslově postižené, autisty, žáky s poruchami učení nebo chování, o žáky psychicky a emocionálně narušené. Mají ovšem charakteristické schopnosti jako: vysoce logický způsob myšlení a řešení mentálně náročných úkolů, rychlé pochopení celku, správnou argumentaci, systémové zpracování informací, hledání a odhalování souvislostí mezi myšlenkami, událostmi a předměty, vytrvalost při zvládání logicky náročných úkolů, zvědavost, schopnost samostatného vyhledávání informací, tvořivost a imaginaci. Vyznačují se buď verbálními schopnostmi nebo schopnostmi vizuálně-prostorového myšlení (dle rozsahu poškození).

Při posuzování dětí podle určitých charakteristik však musíme mít na zřeteli, že každé dítě je jedinečné a žádný seznam typických znaků nemůže jeho individualitu plně vystihnout. Nesmíme zapomenout trvale zohledňovat následující skutečnosti, které jsou důležité, abychom se vyvarovali nesprávnému hodnocení a předešli vzniku chybných závěrů.

7.1. Současnost ne (nadaných)

Naše školství se zabývá rozvojem mimořádně nadaných žáků a studentů méně než je potřeba, v případě „dvakrát výjimečných“ nemáme programy pro jejich rozvoj ani pro potřeby těchto žáků. Takové žáky zřejmě nalezneme jen s obtížemi ve třídách pro nadané, protože identifikace je jedním z klíčových problémů vztahující se k této skupině žáků. Existuje celá řada překážek, které znesnadňují či znemožňují tyto děti rozpoznat. A pokud se nám nepodaří takové dítě rozpoznat, jeho disproportionálnost schopností, nemůžeme potom očekávat, že se bude vyvíjet bez problémů, jelikož se mu nedostane potřebná péče. A právě tzv. dvakrát výjimeční žáci, více než jiní, potřebují takovou péči, mají-li přinést svými schopnostmi užitek pro společnost. Nepovede se to za předpokladu, pokud jim škola neposkytne individualizovaný přístup ve výuce a hodnocení, neumožní-li jim plně rozvinout jejich potenciál a nenapraví nedostatky.

Dvakrát výjimeční jsou z většiny případů ignorovanou skupinou, pro kterou nejsou vyvinuty programy a jejich handicapy někdy doprovází i vážné sociální problémy, proto se v některých případech hovoří o tom, že ztrácíme část populace, která by mohla přispět k rozvoji společnosti.

7.2. Identifikace nadaného dítěte s handicapem

Identifikovat nadané dítě s handicapem je obvykle poměrně obtížné, jelikož se jedná o velmi širokou skupinu jedinců, kteří se vyznačují různými schopnostmi a poruchami. Rozeznání takových poruch a handicapů je poměrně běžná součást práce odborníků, kteří pracují s dětmi s nejrůznějšími poruchami a disponují celou řadou metod k rozpoznání problému i jeho intenzity.

Stejně tak pedagogové jsou na celou řadu poruch připravováni ve studiu a přípravě na své povolání. Ovšem identifikace nadání u dětí s handicapem nejde běžně diagnostikovat z důvodu existence řady překážek, které brání rozpoznání nadání. I očekávání, která máme od dítěte s poruchami, může identifikaci negativně ovlivnit.

Za prvotní znak intelektuálního nadání se považuje široká, vyspělá slovní zásoba. Naopak děti s poruchami sluchu, ač jsou nadané, mohou mít naopak slovní zásobu omezenou. Dále v případě hluchoty, slepoty i některých poruch učení může dítě zaostávat ve vývoji způsobené tímto handicapem. Tedy platí, že kognitivní vývoj se opoždí v případech,

kdy porucha či handicap je takový, že omezuje nebo zabraňuje dítěti reagovat na kognitivní podněty a demonstrovat své schopnosti.

Rodiče i pedagogové tzv. dvakrát výjimečných se zaměřují převážně na poruchy a věnují jim veškerou pozornost, učitelé tak sníží svá očekávání od žáka i přes jeho schopnosti. Dítě pak okamžitě reaguje na tato očekávání pocity neschopnosti. Snaha, kterou vyvinou učitelé, aby přizpůsobili práci jejich handicapům, může částečně nebo zcela úplně zastínit jejich kognitivní schopnosti a rozvoj. Navíc učitelé nemají potřebné informace a nejsou připraveni pro identifikaci nadání. Stejně tak lidé, kteří pracují s dětmi s poruchami učení, nejsou připraveni pro práci s nadanými a nemají žádné zkušenosti. Zdá se tedy nepravděpodobné, že zachytí nadání u svých žáků či svěřenců. A právě samo nadání dítěte bývá v mnoha případech překážkou v identifikaci, jelikož děti své nadprůměrné schopnosti často využívají ke kompenzaci nedostatků. Působí tak v běžné třídě jako průměrný jedinec a není mu věnována žádná individuální pozornost. To v praxi znamená, že nadanému, který dosahuje výsledků na úrovni svých vrstevníků, a jehož výsledky jsou jeho handicapem limitované, se nedostane žádné speciální péče.

Další bariérou v identifikaci dvakrát výjimečných je nesprávné očekávání, že tyto děti mají a vykazují stejné charakteristiky jako děti nadané a bez problémů. Běžně používané metody identifikace nadaných jsou standardizovány na dětech bez poruch či handicapů, proto je nelze použít na tyto jedince bez jakékoliv adaptace.

Tradiční metody se tedy modifikují a přizpůsobují potřebám identifikace dvakrát výjimečných. Jedná se především o alternativní testy a formy testů, eliminace některých kritérií, portfolia, neverbální testy, případové studie, podmíněčné zařazení do programu, upuštění od známek a nahrazení slovním hodnocením. V zahraničí (zejména USA) byla již vyvinuta celá řada testů, které byly navrženy a normovány na dětech s poruchami či handicapem. Příklady takových testů mohou být Nebraska Test of Learning Aptitude, Blind Learning Aptitude Test a jiné.

Tyto testy jsou určeny stejně jako testy inteligence pro odborníky a psychology, jak ale běžný učitel pozná, že se jedná o dvakrát výjimečného žáka?

7.3. Charakteristiky dvakrát výjimečných

I takové děti mají celou řadu specifických projevů, které mohou poukazovat na jejich vyjimečnost. Velmi záleží na citlivém vnímání a rozeznání vyjimečnosti.

Většinou můžeme vyzorovat rychlejší chápání než u vrstevníků, ptají se, matematiku zvládají lehce a extrémně vyrušují. Mají obrovské množství informací o různých tématech i vzdálených od hlavního tématu. Rychle pochopí stav příčina-následek, snaží se nalézt původ věci a princip fungování. Rádi kladou provokativní otázky, mají výborné pozorovací schopnosti a také se pyšní dlouhodobou pamětí. Často se jedná o vysoce kreativní jedince s vyspělými názory. Vykazují výborné abstraktní myšlení, jsou schopni řešit problémy. Mají smysl pro humor, jsou vyspělí a vyznačují se touhou po samostatnosti.

Na druhé straně jsou citliví na kritiku, jelikož jejich sebevědomí je malé, to pak negativně ovlivňuje jejich kolísavé výsledky ve škole. Nemají ani velké organizační schopnosti, spíše můžeme říci že žádné. Největším problémem a nejvíce viditelným znakem jsou jejich sociální kontakty.

7.3.1. Podobnost projevů nadaných dětí a dětí s poruchou učení

Srovnáme-li charakteristiky nadaných dětí a jedinců s poruchami pozornosti, jsou velmi shodné a těžko se odlišují. Výzkumy též prokazují, že u mnohých případů je dítě diagnostikováno s poruchou ADD¹⁰ či ADHD¹¹, ale ve skutečnosti jde o nadané dítě, které pouze reaguje na nevhodný styl výuky, který je pro takového žáka zcela nepodnětný.

Pokusím se zde vyzdvihnout charakteristiky, které jsou podobné u nadaných a jedinců s ADHD, lze je vyzorovat u nadaných žáků, kteří se ve škole tzv. nudí.

Jedná se především o:

- minimální pozornost a denní snění
- postrádají vytrvalost v úkolech

¹⁰ ADD, ADHD - termíny z angličtiny, které postupně nahrazují název LMD.

ADD - Attention Deficit Disorder. Označuje poruchu chování spojenou s problémy se soustředěním.

¹¹ **ADHD** - Attention Deficit Hyperactivity Disorder. Označuje poruchu chování s problémy se soustředěním a zahrnuje navíc i hyperaktivitu.

Diagnóza ADD či ADHD se určuje na základě přítomnosti poruch chování, jako je hyperaktivita, nesoustředěnost, potíže s učením, motorická neobratnost, atd. Musí se vyskytovat minimálně ve dvou odlišných prostředích, a to po dobu minimálně šesti měsíců. Psychologové však nezřídka vycházejí z toho, co jim rodiče sdělí.

- začínají mnoho prací a projektů, ze kterých dokončí jen velmi málo
- náročnost těchto úkolů může vést k bojům o moc s autoritami, zpochybňují pravidla a zvyky
- vyznačují se velkou aktivitou a malou potřebou spánku
- nemají potřebu mluvit, mohou však různě vyrušovat výuku
- zdají se být bezstarostní, zapomínají však domácí úkoly, práce, jsou neorganizovaní
- mají dobré výkony v přiměřeném čase

Znakem k odlišení těchto dvou skupin jedinců je rušivé chování dítěte tzv. předvádění se. Pokud pozorujeme, že se dítě předvádí pouze v určitých situacích, toto chování můžeme vztahovat spíše k nadání, pokud se předvádí v každé situaci a za všech okolností, je pravděpodobné, že se jedná o dítě s ADHD. Nesmíme ale zapomínat, že existují i jedinci nadaní s ADHD, zde je pak identifikace velmi snížena.

Co musí učitel zvážit, pokud chce odlišit nadané žáky, kteří se pouze nudí a žáky s poruchou pozornosti? Za prvé musí objektivně posoudit, zda je třída a výuka pro dítě dostatečně podnětná a jestli má takový žák možnost kontaktu s vrstevníky se stejnými intelektuálními schopnostmi. Dále, zda je dítě schopno udržet pozornost alespoň v okamžiku, kdy je pro něj daná aktivita zajímavá nebo vůbec ne, a zda učitel nějakým způsobem ovlivnil výuku, zvolil doplňující kroky, aby se pokusil předejít rušivému chování dítěte.

Měli bychom vyzorovat, jestli se rušivé chování objevuje stále nebo jen v určitou denní dobu např. v konkrétních hodinách při práci s určitými učiteli. Tyto informace nám pak pomohou při objasnění situace, formulaci a uspokojení potřeb pro daného žáka, zda se budeme věnovat rozvoji intelektuální stránky osobnosti nebo spíše poruše pozornosti.

7.3.2. Nejčastější handicap u nadaných jedinců a jejich charakteristiky

Nadané děti s poruchami učení mají velmi dobré abstraktní myšlení a matematické uvažování, dobrou vizuální paměť a prostorové schopnosti. Vyznačují se vyspělou slovní zásobou, promyšleným smyslem pro humor. Jsou kreativní a vynikají schopnostmi ve vědách, hudbě, umění. Umí řešit problémy, ale mají potíže s memorováním, počítáním a pravopisem. Jsou citliví, neorganizovaní, perfekcionistačtí, mají široký okruh zájmů a nepřiměřené očekávání od sebe.

Nejčastější poruchy:

Nadání žáci s dyslexií. Při této poruše učení je překážkou pro rozvoj nadání čtení, řeč zejména ve fonologickém zpracování řeči (obtíže v rozpoznání, uchovávání a vybavování základních funkčních jednotek řeči), v rychlém vybavování přesných slov, jež označují předmět nebo vyjadřují myšlenku a paměti, převážně krátkodobé, sekvenční a mechanické (u pracovní paměti ve schopnosti podržet řečové informace v krátkodobé paměti a současně zpracovávat přicházející novou informaci). Dále se může jednat o překážky v pracovní rychlosti (znak většiny handicapů), pro dyslexii je to schopnost rychle přijmout, zpracovat a použít novou akustickou nebo řečovou informaci ve zpracování po sobě následujících informací, v koncentraci pozornosti a exekutivních funkcích (schopnost plánovat, organizovat a uskutečnit).

Nadané děti s poruchami sluchu mají oproti jiným dětem stejného poškození rozvoj mluvení a čtení samostatně bez výuky. Čtou velmi brzy, rychle chápou a mají jako všichni nadání výbornou paměť. Dokáží fungovat v běžné třídě, kde dosahují skvělých výsledků, mají široký okruh zájmů, netradiční způsoby získávání informací a využívají schopnost řešit problémy jak v úkolech, tak v každodenních situacích. Symbolické jazykové schopnosti jsou nutností, jelikož používají odlišný symbolický systém.

Nadání s poruchami zraku se rychle učí, mají dobrou paměť a výborné verbální komunikační schopnosti s širokou slovní zásobou. Rychle řeší problémy, jsou kreativní, vytrvalí a vyznačují se motivací vědět. Snadno se naučí Braillovo písmo, mají dobrou schopnost koncentrace, někdy ovšem vykazují pomalejší tempo kognitivního vývoje než děti bez této poruchy.

Nadané děti s fyzickými handicapy jsou kreativní v hledání alternativních způsobů komunikace a plnění úkolů, rozvíjejí kompenzační schopnosti, disponují výbornou pamětí a schopností řešení problémů, rychle chápou a jsou schopni si stanovit a plnit dlouhodobé cíle, jelikož jsou vytrvalí. Mají impresivní znalosti, rozhled, zvědavost, jsou vyspělejší než vrstevníci, jsou sebekritičtí, perfekcionističtí. Problémy se vyskytují s abstrakcí a mohou mít limitovaný úspěch vzhledem k tempu práce, které je ovlivněné rozsahem poškození.

Tento výčet není konečný a dochází mnohdy ke kombinaci postižení, jež snižuje možnost rozvoje nadání. Jsou případy, kdy nadání nelze projevit, jelikož kombinace nebo rozsah postižení nedovolí rozvoj intelektové osobnosti ve smyslu zjištění a podpory okolí.

Neplatí také, že u všech dětí této skupiny nadaných se projevují zcela shodné

charakteristiky. Jde zde o velmi nesourodou skupinu. Tyto charakteristiky se mohou projevovat různě, proto nemůžeme říci, že dítě, u kterého mnohé ze jmenovaných charakteristik nenacházíme, do této skupiny nepatří. U některých dětí lze tyto charakteristiky identifikovat již v raných vývojových etapách, u jiných jsou nápadnější spíše později. Tyto projevy mohou být dále ovlivněny vzdělávacím a sociálním prostředím, jakož i momentální situací, ve které se dítě nachází.

7.4. Závěrem k ne (nadaným)

Téma identifikace a vzdělávání nadaných žáků s handicapem je v našich podmínkách poměrně nové, málo probírané téma, které nebudí velkou pozornost. Možnostmi a příležitostmi ke vzdělávání této skupiny žáků bych se chtěla zabývat dále a postavit na tomto tématu výzkum, který bych ráda (pokud budu mít příležitost) rozpracovala a uveřejnila v diplomové práci. Také se tímto pokusím upozornit na malou část populace, která si zaslouží více pozornosti a zacházení, jelikož skrývá vědomostní potenciál, kterému chybí příležitosti k rozvoji svých schopností a pozdějšímu využívání v praxi, v běžném životě, ve společnosti.

8. Legislativa a současný stav

Legislativa

Vzdělávací cíle ve školství v České republice jsou zahrnuty do dvou dokumentů a to: Národní program rozvoje vzdělávání v ČR – Bílá kniha 2001 spolu s Rámcovým vzdělávacím programem (dále jen RVP) pro předškolní vzdělávání, v RVP pro základní vzdělávání, v RVP pro gymnázia a v RVP pro obory středního odborného vzdělávání a Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy v ČR (2002).

V těchto dokumentech pro vzdělávání nadaných je podstatné:

- vytváření diferencované nabídky činností, v nichž se mohou talent a nadání projevit
- vytváření mechanismů pro diagnostikování
- podporování rozvoje soutěží (mezinárodní)
- začlenění problematiky péče o nadané do informačního prostředí

Dokumenty, které se přímo týkají vzdělávání nadaných a jejich možností u nás jsou: Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a na něj navazující vyhlášky.

Školský zákon č. 561/2004 Sb. hovoří o nadaných žácích ve dvou částech v § 17 a § 18:

1. „Ředitel školy má právo umožnit žákovi s mimořádným nadáním urychlení jeho vzdělávání, a to jak průřezově ve všech předmětech, tak i jen v jednotlivém předmětu, kde žák prokazuje výrazně nadstandardní vědomosti či schopnosti. Velkou pomocí je fakt, že k tomu je třeba absolvovat jen tzv. průřezovou zkoušku, kterou si definuje sama škola“.

2. „Ředitel může umožnit žákovi s nadáním vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu (IVP), kde je přesně stanoven vzdělávací obsah, který žák absolvuje odlišnou formou. O vytvoření IVP žádají rodiče žáka. Pro úpravy vzdělávání nadaného žáka stanovená zákonem a vyhláškou je nedílnou součástí individuální vyšetření v PPP, které má rozhodnutí předcházet“.¹²

K diagnostice nadání se více vyjadřuje Vyhláška č. 72/2005 Sb., která vymezuje

¹² Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

standards diagnostiky a také již zahrnuje diagnostiku nadání mezi standardní poradenské služby. Rodič dítěte tedy může požádat zdarma o vyšetření nadání svého dítěte v jakékoliv pedagogicko-psychologické poradně. Cíl zjistit nadání tedy stačí k návštěvě a diagnostice v poradenském zařízení.

O specifikaci vytvoření IVP se přesněji vyjadřuje vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (Věstník MŠMT ČR).

Zde vyplývá důležitý fakt, že: „*Individuální vzdělávací plán má vycházet ze školního vzdělávacího programu příslušné školy, závěrů psychologického vyšetření a souhlasu zákonného zástupce*“.¹³

Dále vymezuje přesnou dobu realizace IVP tedy: „*IVP je vypracován po nástupu mimořádně nadaného žáka do školy, nejpozději však do 3 měsíců po zjištění jeho mimořádného nadání. U IVP se předpokládá průběžné doplňování a úpravy v průběhu školního roku*“.¹⁴ Hovoří také o obsahu a úpravě individuálního vzdělávacího plánu.

Další související předpis je Informace ke vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných zabezpečující realizaci ustanovení § 17 zákona č. 561/2004 Sb. a části třetí vyhlášky č. 73/2005 Sb. Tento dokument (Informace) podrobněji rozpracovává vhodné vzdělávací přístupy a opatření, která souvisejí s využíváním metod obohacování a akcelerace, a hovoří také o pravidlech podle kterých se řídit při práci s IVP.

Nově vypracovaná MŠMT Koncepce péče o mimořádně nadané děti a žáky pro období let 2009-2013 vychází ze zásad inkluzivního vzdělávání a současně respektuje některá specifika pro práci s nadanými žáky, která vyžadují vysokou míru kreativity a didaktických schopností pedagogů. Klade důraz na potřebu provázanosti školských i poradenských služeb v oblasti identifikace nadání, vytváření integračních opatření ve výuce, potřebu pomoci v otázkách zpracování psychodiagnostiky (úprava učiva pro nadané) a následnou poradenskou péči.

Legislativní opatření, která platí pro vzdělávání skupiny nadaných žáků v České republice, znamenají pouze obecný rámec pro fungování všech forem péče, které jsou

¹³ Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných a Věstník MŠMT ČR sešit 12/2006

¹⁴ tamtéž

v našem školském systému realizovatelné. Neznamená to však, že formy péče, o kterých zákon nemluví, nejsou školám povolené, stejně tak jako to neznamená, že všechny zmiňované možnosti péče jsou pro školy závazné a povinné. Jde o vymezení širší záběru, ve které se může daná péče odehrávat. Ve všech školských oblastech, i oblastech péče o nadané žáky vycházíme z faktu, že podstatná a nejvýznamnější jsou místa, o kterých hovoří přímo školský zákon a navazující vyhlášky. Další doplňující dokumenty mají spíše povahu informativní, není však možné jejich naplňování vymáhat ani po školských zařízeních, ani je předkládat jako závazná doporučení rodičům.

Realita současného stavu

Jaká je tedy realita současného stavu? Různorodá. Existují studie, možnosti, legislativa. Neexistuje však rozvoj a podpora nadaných žáků v každé škole. Není to součást běžného vzdělávání na základních školách, ale škola fungující na principech individuální a diferencované výuky je spíše výjimka mezi zaběhnutou formou. Školy sice nabízejí mnoho vzdělávacích nabídek, ale orientují se na vzdělávání středního proudu s výběrem volitelného předmětu podle zájmů. Ve školách chybí organizace, ochota učitelů, čas. V některých školách dokonce nevědí, jak by taková výuka měla u nich probíhat, samotní učitelé pak nechtějí nic začínat sami. Povinností učitelů mimo výuku je mnoho, tudíž nepovinným věcem jsou učitelé nuceni se věnovat nad rámec svého pracovního času a většinou bez ohodnocení, z čehož vyplývá současný stav.

Ani školy, které se pyšní zaměřením na nadané žáky (gymnázium pro děti s IQ nad 130) nejsou zárukou rozvoje osobnosti a posunu požadovaným směrem nadaného dítěte.

Při návštěvě takového soukromého osmiletého gymnázia zjistíte spíše opak. Výuka nemá koncepci, řád. Strategie jsou navrženy, ale nejsou souvisle uplatňovány a výuka probíhá nahodile s polovičním zájmem všech žáků. Ti žáci, kteří neprojeví zájem o probíranou látku, zůstávají stranou. Nemusí být ani fyzicky přítomni na výuce.

Nic není pravidlo, každá škola je jiná, jedna naplňuje požadavky, kterými se pyšní, jiná naopak nesplňuje, co se od ní očekává. Školy tedy nepracují jednotným systémem na vzdělávání nadaných a nerozdělují se do žádných směrů. Rodiče takového dítěte musí zvážit, jaká škola bude pro jejich dítě nejvhodnější a detailně vybírat konkrétní školu. Školu, kde jsou vytvořené podmínky pro vzdělávání nadaných žáků, která investuje do takové výuky

(DVP)¹⁵ a funguje na vzájemné spolupráci. Současný stav není podle představ inkluzivního vzdělávání. Převaha běžných základních škol ještě napracuje takovým systémem, jedná se spíše o vlaštovky (školy), které začínají individualitu osobnosti brát vážně a stavět na ní výchovně vzdělávací proces.

¹⁵ Další vzdělávání pedagogů

9. Závěr

Závěrem této práce bych se chtěla vrátit k otázce, proč se běžné základní školy tak málo věnují této problematice. Jak je možné, že někteří učitelé ani nevědí, jak by taková výuka probíhala v podmínkách jejich školy.

Učitelé jsou dnes postaveni před nové výzvy a součástí jejich pracovních povinností se stávají činnosti, které nebyly dříve vnímány jako přirozená součást práce všech učitelů. Jednou z nich je i podpora vzdělávání nadaných žáků. Na tuto činnost nebyli všichni učitelé v pregraduálním vzdělávání systematicky připravováni a zároveň další vzdělávání pedagogů doposud nepředstavuje dostatečné vyrovnání mezer ve vzdělávání nadaných.

Veškeré kroky pro takovou činnost se v zásadě odvíjí od vedení školy, jestli zaměření školy jde tímto směrem (diferenciace ve vzdělání) nebo pouze poskytne potřebné prostředky v rámci zákonných předpisů.

V dnešní době nastává jakýsi „boom“ v různorodých alternativách vyučování a školy se doslova předhánějí v pestrosti nabídek ke vzdělání. Také diferencovaná výuka v rámci integrace (jak nadaných žáků tak převážně žáků se specifickými potřebami v učení) je často kladenou otázkou dnešní doby. Zvažují se především klady a zápory pro nadané žáky, pokud se vzdělávají odděleně, ve zvláštních programech, třídách, školách, nebo pokud jsou součástí běžné výuky ve školách, kde jsou z části vřazeni do individuálního vzdělávání. Jak je takové prostředí běžné třídy rozvíjí, co jim poskytuje za možnosti a jak utváří jejich osobnost. Všechny tyto kroky je podstatné vědět, jestliže chceme nadané dítě začlenit do výuky.

Zdroje dalších překážek pro vytvoření podmínek pro vzdělávání nadaných žáků nalezneme i v povinnostech učitelů mimo vyučování. Po rozhovoru s paní učitelkou první třídy na ZŠ jsem nabyla dojmu, že přes veškeré administrativní práce, které jsou s výukou ve škole spojeny, již nemá na nic jiného čas. Zde se nabízí řešení v případné pomoci specialisty na vzdělávání nadprůměrně nadaných žáků, který výuku v předmětech zcela vede. Speciální učitelé jsou absolventy specializačního studia pro práci s nadanými žáky a třídní učitel tak není zahlcen individuální přípravou a péčí o nadané děti. Problém tedy není jen v náplni práce učitelů a ředitelů škol, ale v celém systému vzdělávacího procesu, v náplni práce učitelů a ředitelů škol.

Znamená to tedy, že chceme-li najít školu s dobře fungujícím výchovně vzdělávacím procesem pro individuální potřeby žáků, musíme detailně hledat. Ano musíme. A není to uspokojivý stav. Ani ve specializovaných školách pro nadané není vyhráno. Na zmiňovaném gymnáziu v závěru této práce jsem nenašla realitu, kterou tato instituce uvádí ve své nabídce.

Tato výběrová škola pyšnicí se rozvojem nadaných žáků, postrádá jakýkoliv řád a pravidla. Dezorganizace vládne v docházce, vyučování i ve výpovědích učitelů. Vše se odráží v přístupu rodičů k dodržování pravidel školy a do popředí se dostává výhradní postavení platícího rodiče, podle jehož představ bude probíhat vzdělávání svého dítěte. Je proto i tady další otázka diskutovaná v současnosti a to je úroveň státních škol versus soukromých. Není jednoznačná odpověď, školy se v zásadě liší jedna od druhé, dle stavu vedení a složení sboru učitelů škol. Ovšem v případě soukromých škol platí přísloví „dvakrát měř jednou řež“ dvojnásobně. Pro výběr školy, kde se bude nadaný žák plně rozvíjet, musí rodič vyvinout značné úsilí a detailně proniknout do chodu a fungování výuky. A na druhé straně, pokud takovou školu žák navštěvuje, nemůže se rodič takového dítěte spoléhat pouze na školu bez vlastního přičinění. Proto výše zmíněná spolupráce obou stran je záruka úspěchu.

Naštěstí je již z čeho vybírat a kvalitní individuální výuka už není jen výjimkou. Vzdělávání nadaných je diskutabilní téma doby, kroky k realizaci již sklízí své ovoce. Vzdělávají se učitelé, rozšiřují se nabídky ke vzdělání, školy zavádějí strategie a přejímají programy k individualizaci výuky. S novým tisíciletím jsme tedy otevřeli éru osobnostního rozvoje a nových příležitostí. Kdy ale bude diferenciaci ve výuce plně součástí běžných základních škol, si zatím netroufám odhadnout.

Použitá literatura a zdroje:

ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1.vyd. Praha : Karolinum, 1993. 416 s. ISBN 80-7066-534-3.

ČÁP, Jan; MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. 2.vyd. Praha : Portál, 2007. 656 s. 978-80-7367-273-7.

DOČKAL, Vladimír. *Zaměřeno na talenty : aneb nadání má každý*. 1.vyd. Praha 2 : Lidové noviny, 2005. 256 s. ISBN 80-7106-840-3.

HÁJEK, Bedřich; HOFBAUER, Břetislav; PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogické ovlivňování volného času : Současné trendy*. 1.vyd. Praha : Portál, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7367-473-1.

HELUS, Zdeněk . *Dítě v osobnostním pojetí : obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 1.vyd. Praha : Portál, 2004. 232 s. ISBN 80-7178-888-0.

HŘÍBKOVÁ, Lenka. *Nadání a nadání : Pedagogicko-psychologické přístupy, modely, výzkumy a jejich vztah ke školské praxi*. 1.vyd. Praha 7 : Grada Publishing,a.s., 2009. 256 s. ISBN 978-80-247-1998-6.

KASÍKOVÁ, Hana a Jana STRAKOVÁ (EDS.). *Diverzita a diferenciacie v základním vzdělávání*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2011, 217- 246. ISBN 978-80-246-1911-8.

KREJČOVÁ, Věra a Jana KARGEROVÁ. *Vzdělávací program Začít spolu: metodický průvodce pro 1. stupeň základní školy*. 1.vydání. Praha: Portál, 2003, 228 s. ISBN 80-7178-695-0.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie: Psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.

PELIKÁN, Jiří . *Pomáhat být : : Otevřené otázky teorie provázející výchovy*. 1.vyd. Praha : Karolinum, 2002. 159 s. ISBN 80-246-0345-4.

PELIKÁN, Jiří. *Výchova jako teoretický problém*. 1.vyd. Ostrava : Amosium servis, 1995. 234 s. ISBN 80-85498-27-8.

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 1.vyd. Praha : Karolinum, 2007. 272 s. ISBN 978-80-7184-569-0.

PEŠOVÁ, Ilona a ŠAMALÍK, Miroslav. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 150 s. Psyché. ISBN 80-247-1216-4.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika : věda o edukačních procesech*. 1.vyd. Praha : Portál, 1997. 496 s. ISBN 80-7178-170-3.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti*. 2. vydání. Praha: Orbis, 1975, 325 s.

STERNBERG, Robert J. *Úspěšná inteligence: jak rozvíjet praktickou a tvůrčí inteligenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001. 208 s. ISBN 80-247-0120-0.

ŠNÝDROVÁ, Ivana. *Psychodiagnostika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, 33-45. Psyché. ISBN 978-80-247-2165-1.

TAXOVÁ, Jiřina. *Pedagogicko-psychologické zvláštnosti dospívání*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 273 s.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie školního dítěte*. Praha : Univerzita Karlova, 1995. 66 s.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese : Variabilita a patologie lidské psychiky*. 1.vyd. Praha : Portál, 1999. 448 s. ISBN 80-7178-214-9.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních

Informace ke vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných zabezpečující realizaci ustanovení § 17 zákona č. 561/2004 Sb. a části třetí vyhlášky č. 73/2005 Sb.

Elektronické zdroje:

KAŠPAROVÁ, E. SWOT analýza jako nástroj kvalifikované sebereflexe učitele. Metodický portál RVP: Základní vzdělávání [online]. [cit 15. 5. 2011]. Dostupné na WWW: <<http://www.clanky.rvp.cz/clanek/c/S/717/swot-analyza-jako-nastroj-kvalifikovanesebereflexe-ucitele.html>>

NOVOTNÁ, Lucie. Mimořádně nadané děti s handicapem. *Metodický portál RVP: základní vzdělávání* [online]. [cit. 2012-04-06]. Dostupné na WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/22/mimoradne-nadane-deti-s-handicapem.html/>